

Олег Клименко

ПІДПІЛЬНІ ДРУКАРНІ ОУН НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ У 1941–1952 рр. ТА ЇХ УЧАСТЬ У ВИГОТОВЛЕННІ БОФОНІВ

Предмет нашого дослідження – грошові документи ОУН, безпосередньо пов'язані з видавничою діяльністю оунівського підпілля та місця розташування друкарень. Польські, більшовицькі та німецькі спеціальні служби завжди з особливою пильністю та ретельністю полювали на підпільні друкарні ОУН та їх співробітників. В свою чергу підпільники, знаючи ціну друкованому слову, як зіницю ока берегли все, що було пов'язане з нелегальною видавничою діяльністю. Через те, до нашого часу про їх діяльність дійшли тільки скупі уривчасті дані, які неможливо ні перепроверити, ні уточнити.

Ще у 1935 р., за наказом галицького крайового провуду ОУН, у розпорядження бережанського окружного провуду прибув друкар (псевдоніми “Медвідь”, “Юрко”, “Коваль”), який у с. Мужилів Бережанського району Тернопільської області обладнав друкарню під криптонімом “Мандоліна”. Окрім нього, у друкарні працювали Г.Голяш — “Шолом”, І.Гірняк — “Мороз”, С.Гаврилук — “Чорний” та М.Хома — “Старий”. При друкарні була і технічна ланка з членів місцевої мережі ОУН. На час приходу більшовиків у 1939 р. “Мандоліну” законсервували, а з приходом німецьких

окупантів її обладнання перенесли до с. Волощина, де вона працювала і надалі. Сліди її губляться.¹

З березня 1940 р. по серпень 1942 р. у с. Залісся на Бучаччині діяла підпільна друкарня ОУН циклостилевого типу. Відповідав за її роботу місцевий підрайонний оунівський провідник. У зв'язку з проявом інтересу з боку німецьких спецслужб до господаря хати, де знаходилась друкарня, її перенесли в інше місце.²

За часів німецької окупації у с. Новосілка Підгаєцького району Тернопільської області працювала технічна ланка, яка мала на озброєнні циклостиль та 5 друкарських машинок (“Ундервуд” та “Ремінгтон”). Відповідальними за її працю були: Василь Кардаш — повітовий референт юнацтва та окружний провідник ОУН Микола Фіголь.

У кінці серпня 1943 р. гестапо заарештувало Василя Кардаша. У зв'язку з його арештом, оунівці вирішили перевезти обладнання друкарні до с. Мужилова. Проте ця спроба закінчилась невдало, оскільки члени юнацької сітки, які перевозили обладнання, були випадково затримані німцями.

З часом оунівці зуміли створити нову видавничу базу, яка знаходилась у лісі на кордоні Підгаєччини та Бережанщини. Тут працювали відомі підпільні журналісти — Позичанюк, Горновий, Цмоць, Вілінський та ін. У 1945 р. осередок був розгромлений більшовиками.

Очевидно, в перші роки німецької окупації підпілля ОУН Тернопільщини користувалося в основному бофонами, емітованими Галицьким крайовим проводом ОУН. Незначна кількість тернопільських обласних випусків грошових документів пояснюється слабкою поліграфічною базою, яка відчутно постраждала в ході репресій органів НКВС. Тому дрібні та середні структури ОУН (від станиці до повіту) змушені були імпровізувати, широко застосовуючи продукти місцевої творчості: розписки з печатками, жовто-сині стрічки тощо.

Восени 1941 р. активістка Союзу Українок Розалія Конол, жителька с. Ягільниця Чортківського району Тернопільської області, виконуючи завдання станичного ОУН, збирала у населення гроші на бойовий фонд організації. Замість грошових квитанцій вона видавала жителям села жовто-сині стрічки.³ А керівник оунівської

організації в с. Семенче Бучацького району Тернопільської області Микола Легкий, проводячи зібрання коштів серед членів і симпатиків ОУН у 1942–1943 рр., видавав їм заздалегідь проштамповані розписки, на яких був вказаний номінал 5 [злотих] та відтиснута печатка в вигляді тризуба і напису “Богун”.⁴

Перед приходом Червоної армії на західноукраїнські землі оунівці, насамперед для агітаційно-пропагандистської роботи, зуміли організувати цілісну і струнку систему видавничих осередків та підпільних друкарень. Кожен обласний провід мав у своєму порядкуванні 2–3 великі друкарні та біля десятка технічних ланок (“звен”). У доповіді на урочистому засіданні, присвяченому 50-ти річчю ВЧК-КДБ СРСР, голова КДБ України В. Нікітченко назвав деякі узагальнені результати боротьби спецслужби з оунівським підпіллям: знищено 7800 керівників ОУН і командирів “озброєних банд”, вилучено 131 тис. одиниць зброї, більш як 100 підпільних друкарень, 300 радіоприймачів, велику кількість боєприпасів, “антирадянських брошур і летючок”.⁵

Особливу зацікавленість для автора становлять дані щодо підпільних друкарень ОУН. На жаль, генерал-полковник не пояснив, що він вклав в термін “друкарня”. Адже ОУН мала друкарні, обладнання яких не поступалося рівню районних друкарень, а були техланки, які обслуговували 1-2 особи. Очевидно, цифровий показник викритих підпільних друкарень ОУН відповідає дійсності, оскільки тільки на Тернопільщині за весь період боротьби енкаведистів з оунівцями ними було виявлено і розгромлено більше 20-ти підпільних друкарень.

У північно-східній Волині на терені командира “Гонти” оунівці організували вишкіл, де відомий український графік Ніл Хасевич навчав техніці різьби обдарованих підпільників. Планувалося, що випускники цієї мистецької “школи” мали увійти до штату великих підпільних друкарень і відтворювати роботи з повстанської тематики свого учителя.

Однак, дійсність перекреслила усі плани підпілля. Тільки за період з червня по вересень 1944 р. оунівці втратили декілька капітально обладнаних друкарень. Так, при проходженні фронту була виявлена друкарня Кам'янець-Подільського обласного проводу ОУН та дру-

карня Тернопільського обласного проводу, яку організував у селі Пілатківцях Чортківського району окружний провідник “Гриць”.⁶ Енкаведистам вдалося викрити і підпільну друкарню, яка знаходилась у Почаївській лаврі.⁷ Струнка видавнича система з часом була порушена. Проте, підпілля перебудувалось і намагалось взяти реванш у більшовиків кількістю міні-друкарень (гутенбергівок). З цього приводу структури підпілля Тернопільщини отримали інструкцію наступного змісту: “Розпочати якнайширше вкорінювати в терен гутенбергівки: вчитися їх робити і на них працювати. Це в наших умовах найкраща друкарська техніка: мала, легка до переносування, мінімальна обслуга 2 чоловіки, в крайньому випадку навіть один. Потрібна така кількість шрифту (черенок), яку завжди в наших умовах ще можна дістати, можна перебити на будь-якому папері. В деяких теренах праця на гутенбергівках дає дуже гарні результати: весь терен засипаний друкованими листівками, закликами — все це — власними силами”.⁸

Окрім того, до господарських референтур терену поступив наказ передати до 10 листопада 1945 р. референтам пропаганди списки всієї пропагандистської техніки, а також дані про кількість паперу, який вони мають. Господарські референтури і надалі могли володіти цим майном, проте без узгодження з референтурами пропаганди нікому не мали права його передати. В наказі також наголошувалося, що передумовою користування папером мусить стати ощадність. За розбазарення пропагандистського майна винних пропонувалося строго карати.⁹

Графічні роботи в таких друкарнях виконували самоучки, яким часто було не під силу копіювати плакати Ніла Хасевича. Про це свідчать невдалі копії 25 і 50 крб. бофонів його роботи, які виконав підпільний митець “Неплюй” з Чортківщини.

Про видавничі проблеми підпілля красномовно свідчать дві оунівські інструкції від 1948 та 1949 рр. щодо пропагандистської роботи: “Як про око в голові дбати про пропагандивні техзаходи. Якщо не будемо намагатися ставити цю справу якнайкраще, осяги нашої пропаганди будуть мінімальні. Треба як найбільш планово використовувати всі машини для писання. В кож-

ному надрайоні повинна бути хоч одна гутенбергівка. Це найкраща сьогодні друкарня. (Минулого року розіслали короткий опис гутенбергівки і праці на ній) Р-1197”.¹⁰

“а) уважно перевірити, наскільки техзвена вже є розконспіровані у їх старих місцях, і, коли цього вимагає потреба, негайно конспіративно їх перемістити. Гутенбергівки не сміють падати;

б) уважати, щоб не потрапити на агентури при заготівлі паперу;

в) постійно продовжувати заготовляти шрифт і цілі гутенбергівки. Коли, наприклад, надрайон вже має добре діючу гутенбергівку, то новозаготовленні черенки треба добре заховати. Йдеться про те, щоби мати запасові гутенбергівки. Тоді можна буде друкувати безперервно, навіть у випадку захоплення більшовиками діючих друкарень;

г) постійно заготовляти матриці, фарбу.”¹¹

Робота техланок завжди знаходилась під патронатом керівників проводу ОУН, за яку вони регулярно звітувалися перед своїми зверхниками. Так, у звіті Вишнівецького районного проводу ОУН за грудень 1946 р. є стисла інформація про роботу однієї з техланок:

“Дня 21.12 з пров. [ідником] техзвена “Клепкою” відбулась стріча, на якій обговорювали потреби техзвена, а саме: купувати машинки та папір, кальку, тасьми і т.п. та забезпечитись відповідним місцем, щоб в найближчому часі продукувати задовільну кількість летючок для населення і літературу для членства”.¹²

Відповідальними за виготовлення бофонів були референтури пропаганди крайових, окружних проводів ОУН. Кліше для грошових документів виготовляли спеціалісти з підпільних друкарень та так званих “технічних ланок”, які структурно входили до названих референтур. Потім, згідно з замовлення підрозділів, друкували певну кількість грошових документів. Незважаючи на відсутність на бофонах номерів і серій, вели суворий облік випущеної продукції, яку потім передавали до господарської референтури. Остання через свої пункти зв'язку відправляла бофони для використання господарським референтурам окружних та надрайонних проводів. Після ліквідації господарських референтур бофони передавали уповноваженим проводом особам, які регулярно звіту-

вали про їх розповсюдження. 11 вересня 1951 р. у Коропечському лісі (Тернопільщина) енкаведисти викрили схрон окружного провідника ОУН “Криги”. Серед інших документів вони знайшли пакет з бофонами, адресований до “КР-3”, з таким розчисленням: “5×100=500.”¹³ Очевидно, конкретний учасник оунівського підпілля отримав для використання п’ять 100 крб. бофонів.

Час вимагав від оунівців мобілізації всіх ресурсів для боротьби, тому незмірно зросла роль бофонів як важливої складової системи засобів поповнення повстанського бюджету. Окрім того, вказані грошові документи мали ще одну функцію – матеріального й політичного протистояння примусовому поширенню облігацій державних позик, випуски яких у ті роки досягли піку.

У 1944 р. на теренах Тернопільського обласного проводу ОУН підпільники випустили серію кольорових бофонів. До нашого часу дійшов тільки один документ цієї серії номіналом 10 крб. З’ява названих грошових документів зафіксована й на території Чортківського повітового проводу ОУН. Є певні підстави вважати, що короткочасність існування цієї серії пов’язана з викриттям більшовиками підпільної друкарні ОУН.

На початку 1945 р. у с. Бишки Козівського району Тернопільської області Григорієм Голяшом (“Бей-Шолом”) був обладнаний видавничий осередок, у якому працювали член центрального проводу ОУН Яків Бусел - “Київський”, крайовий провідник ОУН Василь Бей - “Улас”, обласний провідник ОУН Іван Шанайда - “Данило” та ін. У червні того ж року цей осередок відвідав Роман Шухевич, який інспектував відділи УПА ВО “Лисоня”.¹⁴

На початку 1947 р. до дня Свята героїв тут була віддрукована серія однотипних грошових документів, сюжет яких було скомпоновано з декількох відомих плакатів роботи Ніла Хасевича. Не виключено, що у проектуванні вказаних грошових документів приймав безпосередню участь один із учнів підпільного митця. Про подальшу долю осередка немає жодних даних.

Керівництво ОУН приділяло велику увагу активізації повстанської діяльності у Східній Україні. В одній із інструкцій центрального проводу, що зберігається у архіві

СБУ, вказувалося: “Направлення людей на СУЗ – робота першочергового значення... Використовувати кожен, навіть маленьку, можливість для зустрічей і розмов агітаційного характеру з українцями-східняками. Збирати інформацію про східні області з метою вивчення можливостей і конкретних умов для проведення там організаційної роботи...”¹⁵

Праця оунівського підпілля у східних областях України, а також серед українців, які прибули у Західну Україну, згідно з наказом центрального проводу ОУН, мала криптонім “Могила”.¹⁶

Для керівництва підпіллям Вінниччини та Хмельниччини навесні 1948 р. був посланий провідник крайового проводу ОУН “Поділля” “Улас” — Василь Бей, якому вдалося на деякий час пожвавити діяльність повстанців на цій території.¹⁷

Під його безпосереднім керівництвом організаційно зміцнили Кам’янець-Подільський окружний провід ОУН “СК-9”, котрий структурно був включений у крайовий провід ОУН “Поділля”. Очолив Кам’янець-Подільський окружний провід “Скоб”, він же “Качур” — колишній провідник Чортківського надрайонного проводу ОУН.¹⁸

Для потреб “СК-9” з осені 1948 р. продуктивно працювала добре законспірована друкарня ОУН імені Ярослава Старуха — “Стяга” (з 1950 р. вона носила ім’я В. Міхновського), що була розташована у підземному схроні м. Товсте Заліщицького району.¹⁹

Безпосереднім керівником друкарні був референт пропаганди Чортківського окружного проводу ОУН “Косач” — Мирослав Гук. До операції “Вісла” він під псевдонімом “Григор” керував Перемишлянським окружним проводом ОУН. “Косач” особисто був не лише досвідченим організатором, а й художником-графіком, автором багатьох проектів робіт з повстанської тематики. Свої природні задатки художника він свого часу зумів розвинути під час студіювання на архітектурному факультеті Львівської політехніки, а потім під час керівництва техланкою “Холодний Яр”.²⁰

Окрім друкарні на теренах Чортківського окружного проводу ОУН, були ще дві мобільні технічні ланки, обладнання яких вміщувалося у двох валізах. Однією з ланок під назвою “До зброї!” безпосередньо керував

референт пропаганди крайового проводу ОУН “Євген”. Інша — імені Петлюри (знаходилась у Білобожницькому районі) — була підпорядкована “Косачу”.²¹

За тих важких умов боротьби друкарню створювали буквально по зернині, з дотриманням вимог суворої конспірації. Самий незначний збій в її організації міг призвести до краху. Бережанському надрайонному провіднику ОУН “Володимиру” вдалося розшукати 10 кг друкарського шрифту, який заховав його попередник “Юрко” в лісі біля с. Шумляни.²²

Надав допомогу й крайовий референт пропаганди “Євген”, виділивши декілька кілограмів шрифту із власних резервів.²³

Постачання друкарською фарбою організував Чортківський районний провідник “Дарко”. Її купували в Чернівцях у спекулянтів.²⁴ А провідник Копиченського районного проводу ОУН “Книш” в листопаді 1948 р. передав для друкарні 10 тис. крб., зібраних його людьми у бойовий фонд підпілля.²⁵

Окремі деталі для друкарських станків за кресленнями “Косача” замовили в селах Товстенського та Заліщицького районів. Згодом їх виготовили місцеві ковалі та столяри.²⁶

Місце для друкарні вибирали довго, адже йшлося про безпеку найгострішої зброї того часу. За рекомендацією підпільника “Хмелья”, схрон вирішили побудувати у господарстві Івана Мотички, мешканця містечка Товсте, який працював завідуючим нафтобазою Кошилівської МТС. “Хмель” знав його не тільки як симпатика ОУН і свого односельчанина, а й як ретельно перевіреного на конкретних дорученнях. Мотичка час від часу надавав притулок оунівцям, забезпечував підпілля продуктами харчування, грошима. У радянських властей сім'я Мотички не викликала підозр насамперед через біографічні дані. Сам господар у 1944 р. був мобілізований до Червоної армії, звідки 1945 р. звільнений через хворобу. Його дружина — Марія Андріївна — працювала ланковою колгоспу ім. Молотова, а донька Ореста, член ВЛКСМ — коректором районної газети “Більшовицьким шляхом”.

Члени сім'ї Мотички були цінні для підпільників не тільки для забезпечення конспірації, а й як поза-

штатні кореспонденти підпільних видань, оскільки вони володіли інформацією про соціально-політичний стан району.

Криївку для друкарні розпочали копати у вересні 1948 р. Землю вночі виносили на город в яму, в якій раніше зберігали картоплю. Готове приміщення потім обшили дошками, які, на щастя, зберігалися на горищі в хаті, внесли ліжку та перину. Незважаючи на це, умови праці були досить тяжкі. Крайовий провідник ОУН “Улас”, відвідавши в серпні 1949 р. друкарню, зауважив, що через погану вентиляцію в ній знаходиться довго не можливо — не вистачає повітря.²⁷

Крім “Косача” в друкарні постійно працювали: Василь Мельник — “Хмель”, родом із с. Кошилівці, Василь Вінтонів — “Ясен” — із с. Нагір'яни та “Славко”. Графічні роботи виконував підпільний митець “Неплюй” — родом із с. Іванківці Скала-Подільського району.²⁸

Незважаючи на труднощі, друкарня працювала зладжено, як годинниковий механізм. Проте 6 квітня 1949 р. сталося неочікуване — енкаведисти заарештували І. Мотичку, як виявилось пізніше, за крадіжку зерна на заготзерні, де він на той час працював, а ще точніше — за халатне ставлення до своїх обов'язків завідуючого складом. Підпільники змушені були швидко евакуюватися і законсервувати криївку. Однак, коли з'ясувалися причини, зрозуміли, що загрози немає. З другої половини травня 1949 р. друкарня продовжила роботу. Підпільній редакції велику допомогу надавала Ореста Мотичка, котра регулярно приносила папір, клей, районні та республіканські видання. Повстанці заборонили їй приносити тільки друкарський шрифт, оскільки боялися, щоб енкаведисти не ідентифікували його.

“Косач” та члени його редакції налагодили випуск оунівської ідеологічної зброї — повстанських журналів “Хрін”, “До волі”, різнопланових летючок та відозв, які по конспіративних каналах зв'язку відправляли боївкам ОУН, що діяли на теренах Хмельниччини та Вінниччини. Ті, в свою чергу, намагалися поширити підпільні видання на Черкащину та Київщину.²⁹

Поряд з пропагандистськими виданнями для потреб повстанців, вони відновили випуск розробленого 1947 р.

безномінального бофона, який у варіанті 1949 р. набув форми номінальних — 50 і 100 крб., присвячених Дню української зброї. На малюнку зображено наступ повстанців, які йдуть у бій під прапором, та наведені слова І. Мазепи: “Нехай вічна буде слава, що през шаблі маєм права”. У горішніх кутах бофонів дві дати — 1919 і 1949.

Очевидно, у березні-квітні 1950 р. у цій друкарні було віддруковано 4 однотипних грошових документи — 25, 50, 100 і 300 руб. та безномінальний бофон, об’єднаних темою “У свято героїв” і присвячених 12-й річниці від дня загибелі Євгена Коновальця. Вони засвідчують увесь трагізм становища підпільників. На бофонах 25, 50, 100 і 300 руб. зображений тризуб у сяйві сонячних променів, до якого з обох боків тягнуться стрічки з написами: “Слава Україні” і “Героям слава!”. Сонячні промені ніби висвічують центр малюнка, обрамленого своєрідною рамкою у вигляді серця. На передньому плані — могила повстанця з необхідними атрибутами: хрестом і вінком з дубового та лаврового листя, що символізують вічність і славу. Гілки берези, під якою могила, скорботно похилені. На задньому плані — ще одна могила. Ліворуч від рамки — три краплі сліз, що підкреслюють всенародне горе. Внизу малюнка — дата та номінал. На передньому плані безномінального бофона, який реалізували населенню за 100 карбованців (є відповідний напис олівцем на звороті), вміщено портрет Є. Коновальця у вінку. У горішніх кутах дві дати: “1938” і “1950”, внизу під портретом ще одна дата “23.V”, а далі напис: “Здобудеш українську державу, або загинеш в боротьбі за неї”. Їх авторами були вже згаданий Чортківський окружний провідник ОУН Мирослав Гук та підпільний митець “Неплюю”.

Наприкінці квітня 1951 р. в І.Мотички гостював його знайомий Геронько Слободян, котрий випадково побачив віддушину, з якої йшла пара. Зацікавленість Слободяна стривожила підпільників, які передали інформацію про цей інцидент своїм зверхникам. Вони прийняли типове для тих часів рішення — зліквідувати небажаного свідка. 4 травня підготовлений бойовик ОУН виконав вирок.³⁰

Проте ця акція, як виявилось, була зайвою. Персо-

нал друкарні не знав, що над їх головами вже був занесений меч енкаведистів. В ніч з 28 на 29 квітня 1951 р. в Золотниківському районі оперативною групою МДБ був захоплений “Косач”. Він встиг вихопити і кинути гранату, проте вона не вибухнула. На жаль, на допиті він “зламався” і дав інформацію про місце знаходження друкарні.³¹

7 травня 1951 р. о 18 год. 30 хв. енкаведисти почали відкривати люк криївки. Пролунало кілька пострілів та вибух гранати... Повстанці живими не здалися.³²

У 1947 р. зазнав серйозних втрат і опинився у скрутному становищі Бережанський надрайонний провід ОУН.³³ У ході військових операцій енкаведистам вдалося викрити основні схрони зі зброєю та продовольством. У цих складних умовах повстанці змушені були масово реквізувати у населення продукти харчування, одяг тощо. Учасник тих подій, заступник політреферента ВО “Лисоня” “Крига” — Іллярій Сказінський, на допиті в УНКВС дав такі зізнання:

“Продукти харчування збирали по селу станичний ОУН “Меч” і його бойовик “Сурма”... В одного багатого селянина, прізвище його не знаю, жителя с. Сухо-став, ми забрали кабана. Цей селянин не хотів давати, але ми йому пригрозили зброєю, застрелили кабана в хліві й забрали. Кабана забирав я, бойовики “Остап” та “Промінь”. А станичний “Меч” і бойовик “Сурма”, як місцеві жителі, знаходились в цей час на вулиці і на очі цьому селянину не показувалися.”³⁴

Для надання певної легітимності цим непопулярним заходам, згідно з наказом надрайонного провідника ОУН “Глинки” — Дмитра Бандури,³⁵ “технічне звено” виготовило однотипні бофони номіналами 50, 100 і 500 (грошова одиниця не вказана). В даному випадку кліше мало переставні цифри, що дозволяє зробити припущення про ймовірну наявність інших номіналів бофонів. Зображення досить просте — тризуб у сяйві сонячних променів та перехрещені знамена, на яких написи: “За УССД!” та “Воля народам! Воля людині!”. Сировиною для вказаних знаків послужили палітурки повстанського журналу.

Пережите у надзвичайно важких умовах тих часів, помилки у стосунках з населенням, стали уроком для

“Криги”. Як Чортківський окружний провідник ОУН з 1948 по 1951 р., він завжди намагався передавати досвід господарської діяльності молодим учасникам підпілля. Під час проведення вишколів “Крига” часто виступав з лекцією на тему: “Як організувати збір у населення продуктів харчування та грошей”, яку сам розробив.³⁶

У цей період на Тернопілля діяла ще одна друкарня крайового проводу ОУН — імені Якова Бусола — “Київського”, яка знаходилась у с. Чернихів біля р. Серет. Про її друковану продукцію нічого не відомо. 1 липня 1952 р. вона була розгромлена більшовиками. У бою загинув крайовий провідник ОУН “Улас”.³⁷

Вже наприкінці 1949 р. на Тернопільщині спад повстанської боротьби став проявлятися в низці симптоматичних ознак, головною з яких була та, що втрати кадрів ОУН різко випереджали їх поповнення. Чортківський окружний провідник ОУН “Крига” доповів своєму зверхнику “Бурлану” що на даний час він має у своєму підпорядкуванні 150 підпільників. За рік, з травня 1949 по травень 1950 р., в боротьбі з більшовиками загинуло 50 оунівців, а поповнило ряди організації — тільки 8.³⁸

Проте, незважаючи не спад повстанської боротьби, продовжували функціонувати бофони.

Однією з друкарень, цілком ймовірно що Крем'янецького надрайонного проводу ОУН (Тернопільська область), були віддруковані однотипні бофони номіналами 50 і 100 крб. На них зображенні постаті трьох воїнів різних часів (Київської Русі, козацької доби та сучасний повстанець ОУН), які символізують вікову боротьбу українського народу за незалежність та історичну єдність поколінь. Вгорі і внизу малюнка — написи “За Українську Самостійну Соборну Державу!”, “На революційний фонд ОУН”, проставлена дата — 1950.

З подібним сюжетом повстанці виготовили і різдвяну листівку, що виконувала функції безномінального бофона. 25 березня 1951 р. енкаведисти провели операцію в Степанівському лісі Білогірського району Хмельницької області, під час якої викрили друкарню та архів Крем'янецького надрайонного проводу ОУН.³⁹ В бою загинув керівник проводу Василь Андрійчук — “Боровик” та машиністки Данильчук Юзефа — “Леся”

і Костюк Ольга — “Ольга”. Про друковану продукцію конкретних даних немає. На той час у підпорядкуванні проводу були ще дві техланки, які знаходилися на теренах Шумського районного проводу ОУН. Одну з них очолював Микола Тарановський — “Назар”. Його співробітниками були: Григорій Фаб'янчук — “Тарас”, Віра Сенкевич — “Маруся”. Оунівці “Смерек” та “Євген” виготовляли дереворити.⁴⁰

Характерним для періоду 1952–1955 рр. на Тернопільщині було домінування місцевих емісій. При цьому окремі підпільники використовували старі кліше (частково перероблені або ж з переставними цифрами).

У розпорядженні автора є два однотипних грошових документи, номіналом 50 і 100 (грошова одиниця з невідомих причин не вказана), що їх випустила в 1952 р. одна з ланок на той час неіснуючого Новосільського районного проводу ОУН (нині Нове Село Підволочиського району Тернопільської області). Виготовлені вони методом штампу, як барвник використане фіолетове чорнило. Зображення просте: тризуб у сяйві сонячних променів, нижче — перехрещені радянський автомат ППШ і шабля європейського типу (правдоподібно — російська, зразка 1913 р.), тобто трофейна зброя, яку повстанці здобули у боях. Вгорі — відомий напис: “За УССД”, внизу — “Р”, “Ф” (революційний фонд).

Продовжувало мати місце, коли для виготовлення бофонів використовували агітаційні плакати малого формату, на яких робили наддруківки “На Р.Ф.” і проставляли номінал. Нерідко відповідні написи робили олівцем. Зустрічаються також грошові документи, виконані кольоровими олівцями.

Слід підкреслити, що бофон цього періоду випускали в дуже обмеженій кількості, про них можна говорити як про виняток. Бофонна система ОУН занепадала.

Так, у 1952 р., під час арешту членів Шумського районного проводу ОУН (Тернопільська область), енкаведисти знайшли у них дев'ять бофонів, які, як виявилось, належали пропагандисту “Марку”. На допиті один з керівників підпілля, Григорій Гуцало, пояснив, що ці грошові документи були виготовлені ще 1949 р., останні півтора року вони бофонами не користувалися, а кошти здобували шляхом експропріацій та конфіскацій.⁴¹

Таким чином, бофони ОУН можна віднести до значимих об'єктів історії того часу. Еволюція суспільства, класова боротьба, перемоги і поразки ОУН в політичному і військовому протистоянні — все це знайшло свій відбиток в квитанціях бойового фонду — пам'ятниках епохи.

ПОСИЛАННЯ

- 1.Голяш-Мар С. Підпільні друкарні та їх друковане слово // Бойові друзі: збірка спогадів з дій ОУН (1920–1945). — Торонто, 1993. — Т.2.
- 2.Там само. — С. 114 — 115.
- 3.Архів управління служби безпеки України в Тернопільській області (дані АУСБУТО). — Спр. 13945-П. — Арк. 8.
- 4.Голяш-Мар С. Вказ. праця... — Спр. 8565-п. — Арк. 18.
- 5.АУСБУТО. — Спр. 1290. — Арк. 112.
- 6.Там само. — Спр. 19629. — Арк. 67.
- 7.Там само. — Спр. 142441-П. — Арк. 9.
- 8.Там само. — Спр. 77. — Т. 18. — Арк. 286.
- 9.Там само. — Арк. 285.
- 10.Там само. — Арк. 287 — 288.
- 11.Там само. — Арк. 300.
- 12.Там само. — Спр. 69. — Т. 10. — Арк. 483.
- 13.Там само. — Спр. 12553-п. — Арк. 209.
- 14.Голяш-Мар С. Вказ. праця... — С. 67.
- 15.АУСБУТО. — Спр. 1290. — Арк. 92; Спр. 77. — Т. 18. — Арк. 1048 — 1049.
- 16.Там само. — Спр. 25278. — Т. 2. — Арк. 90.
- 17.Клименко О.О. Грошові документи ОУН (бофони) 1939 — 1952 років. — Тернопіль, 1999. — С. 121.
- 18.АУСБУТО. — Спр. 25278. — Т. 1. — Арк. 101.
- 19.Там само. — Арк. 243 — 245.
- 20.Там само. — Арк. 180.
- 21.Там само. — Арк. 26908. — Т. 1. — Арк. 80 — 85.
- 22.Там само. — Арк. 81.
- 23.Там само. — Арк. 83.
- 24.Там само.
- 25.Там само.
- 26.Там само. — Спр. 25278. — I т. — Арк. 246.
- 27.Там само. — Арк. 27.
- 28.Там само. — Спр. 26908. — Т. 1. — Арк. 180, 305, 317.
- 29.Там само.
- 30.Там само. — Спр. 25. — Т. 1. — Арк. 320.
- 31.Там само. — Арк. 321.
- 32.Там само. — Арк. 322.

- 33.Клименко О.О. Вказ. праця... — С. 122.
- 34.АУСБУТО. — Спр. 25288. — Т. 1. — Арк. 200.
- 35.Клименко О.О. Вказ. праця... — С. 123
- 36.АУСБУТО. — Спр. 25278. — Т. 1. — Арк. 303.
- 37.Голяш-Мар С. Вказ. праця... — С. 74.
- 38.АУСБУТО. — Арк. 186.
- 39.Там само. — Спр. 9114-п. — Арк. 320.
- 40.Там само. — Спр. 9114-п. — Арк. 78; Спр. 27371. — Т. 12. — Арк. 145.

